

Jean – Claude Schmitt

Jean – Claude Schmitt se narodil 4. března 1946 ve francouzském Colmaru. Tento francouzský historik patří mezi přední francouzské i světové medievalisty, zabývající se především středověkou kulturou, problematikou herezí, lidových pověr a představ. Svými studiemi udává tón antropologicky laděnému bádání a znovu a znovu se pokouší nalézat nová témata.

Schmitt vystudoval pařížskou École des Hautes Études en Sciences Sociales, kde si jej zvolil za svého spolupracovníka slavný historik Jacques Le Goff. Společně pracovali na projektu zaměřeném na výzkum urbanizace středověké Francie prostřednictvím implantace klášterů žebavých řádů. Goff je také autorem předmluvy k první Schmittově knize – „Smrt jedné hereze“ o porýnských bekyních a bekhardech ve 14. a 15. století.

Ovlivněn svým přítelem J. L. Goffem, stal se Schmitt jedním z představitelů badatelského okruhu historické antropologie kolem revue Annales a kolem Skupiny historické antropologie založené roku 1978.

Zřejmě nejúspěšnějším Schmittovým dílem, kterým se zařadil mezi přední francouzské dějepisce, je kniha „Svatý chrt“ vydaná roku 1979 a v současnosti přeložená do šesti jazyků. Ve své knize popisuje historku o uctívání psa jménem Guinefort. Pes si svou úctu zasloužil záchranou dědice hradního pána, kterého v kolébce ohrožoval obrovský had. Hluk zápasu přilákal do místnosti chůvu a rodiče malého dítěte, kteří si zprvu při pohledu na krvavé stopy mysleli, že pes dítě roztrhal a hradní pán proto ihned mečem psa zabil. Ukázalo se ale že synek žije a pes jej zachránil před hadem. Z vděčnosti byl pes pohřben do studny, kolem které byly vysázeny stromy. Hrad byl později pobořen, ale mezi vesničany zůstal zakořeněn kult tohoto psa, k jehož hrobu chodili prosit za uzdravení svých dětí. Církev se snažila tento pohanský kult zlikvidovat prostřednictvím inkvizitora Étienne z Bourbonu. Schmitt v knize dále popisuje různé další souvislosti s jinými lokálními kulty.

J. C. Schmitt byl jedním z prvních badatelů, kteří se začali zabývat řečí gest. Na toto téma je autorem více než 40ti statí i samostatných publikací. Vrcholem této badatelské činnosti je monografie „Logika gest v evropském středověku“ spočívající v rozpoznání významu i funkce gest, a to jednak jako výrazu vnitřních pohnutí duše a citů, jednak jako komunikačního prostředku např. v pracovním procesu.

Dalším slavným Schmittovým dílem, zcela zapadající do oblasti jeho zájmu, byla obsáhlá kapitola ve vícesvazkovém díle „Dějiny náboženské Francie“ o středověkých pověrách, která nakonec vyšla i jako samostatná kniha v několika jazycích.

Poslední významnou publikací J. C. Schmitta, kterou je třeba zmínit je publikace „Revenanti – Živí a mrtví ve středověké společnosti“ o provázanosti světů živých a mrtvých a jejich odrazu v dobové středověké mentalitě.

Jean – Claude Schmitt: REVENANTI – ŽIVÍ A MRTVÍ VE STŘEDOVĚKÉ SPOLEČNOSTI

Vydalo nakladatelství ARGO (edice každodenní život), Praha 2002.

ISBN 80-7203-455-3

Publikace „Revenanti“ patří mezi nejproslulejší díla francouzského historika Jeana – Claude Schmitta, ve které zkoumá vztah živých a mrtvých. Hlavní pozornost je věnována sociální funkci středověkého vzpomínání na mrtvé a na snahu přispět v souladu s učením o očištění jejich spáse. Autor podrobně analyzuje nejrůznější dochované příběhy o setkání živých s „navrátilci – revenanty“. Tyto příběhy autor čerpá prakticky z celé západní a střední Evropy, ale z pochopitelných důvodů především z oblasti Francie a Anglie. Českého čtenáře jistě zaujme i rozbor setkání s revenantem císaře Karla IV., který císař popsal ve své autobiografii. Nicméně, jak poznamenává autor doslovu českého vydání knihy – František Šmahel, je velká škoda, že autorovi unikly dva případy umrlců z druhé čtvrtiny 14. století, o nichž nám zachoval zprávu Karlův dvorní historiograf Neplach. Ke spokojenosti českého čtenáře, uvádí Šmahel ve svém doslovu český překlad těchto dvou příběhů.

Schmitt se snaží ve své knize sledovat zjevování mrtvých chronologicky, prakticky od konce antiky až po konec 15. století. Pohled na revenanty, především ze strany církve se během sledovaného období měnil. Po 15. století ale již přišly přeci jen zásadní změny – vliv protestantské reformace, kterou doprovázelo vyhnání duší z očištěnce a zvýšená diabolizace revenantů, spojování čarodějnictví se zjevováním duchů a tak dále.

Autor zjevování mrtvých rozděluje na snové zjevování – mrtví se zjevují živým ve spánku a na přízraky v bdělém stavu. Prakticky až do roku 1000 považovala církevní věrouka obavy z návratů zemřelých za přežitky antického pohanství a nedávala jim legitimní prostor. Oporou pro teology byla Bible, ve které duchové nevystupují a také učení sv. Augustina, který popřel možnost přímých kontaktů mezi živými a mrtvými. Přesto ale Augustin fenomén zjevování úplně nepopřel, pouze mu vymezil okruh působnosti v rámci třístupňového vidění a

to tělesného, rozumového a duchovního. Na otázku zda zjevení mrtvých jsou tělesa či obrazové vjemy, zněla Augustinova odpověď, že šlo o pouhé přeludy v té podobě, kterou nebožtíci měli za svého života.

Postoj církve k revenantům se ale záhy začíná měnit a rok 1000 označuje Schmitt přelomovým rokem, po němž dochází k doslovné „invazi revenantů“. Od 11. století je víra v revenanty podporována samotnou církví. Ke změně dochází především díky vzniku autobiografických příběhů o revenantech. Příběhy o zjevování mrtvých jsou rozšiřovány po krajích samotnými církevními představiteli, postupně především díky tzv. žebravým mnichům. Důvod k tomuto obratu v postoji církve je jednoduchý. Církev začíná využívat revenanty k tomu, aby věřící přesvědčila o tom, jak je nutné dodržovat křesťanskou morálku a především liturgické zásady. Tak je nejčastějším motivem zjevování mrtvých, jejich utrpení v očistci za hříchy spáchané za života a také za nedodržení liturgických zásad. Mrtví živé často prosí aby za ně nechali sloužit několik mší a podobně, čímž budou vykoupeni. Zaznamenané výpovědi revenantů vzbuzovaly u živých strach ze smrti a očistce. V některých případech šlo o takové extrémní, kdy například revenant trpěl za to, že kolem pasu nosil ukradený opasek, který nezaplátil a který musel v očistci za trest nosit rozžhavený do běla. Věřící tak jistě jímala hrůza z toho, že pokud byl jediným hříchem tohoto mrtvého ukradený opasek, co asi čeká obyčejné hříšníky, hřešící daleko více. Dalším častým motivem zjevování revenantů je převzetí moci a majetku. Často se setkáváme s tvrzením osoby, které se zjevil zemřelý aby jej požádal o vyřízení dluhů a dědictví.

Schmitt rozdělil příběhy o revenantech na tři typy. Prvním jsou Miracula – anonymní příběhy vážící se na různé zázraky, nebo spojené s místními svatými patrony, shromážděné ve sbírkách klášterů a jiných církevních institucí. Největší rozmach zaznamenaly ve 12. století. Druhou skupinou jsou Mirabilia, což jsou příběhy nevztahující se k božské moci a činům svatých, ale zakládají se na pozorování zvláštností v přírodě či lidském pokolení. Konečně třetí skupinu představují exempla, která rozšiřovali především členové žebravých řádů. Exempla neuvádějí kde se příběhy odehrály, z popisované události má vyplynout všeobecně platné morální ponaučení.

Nejnámějším ze zjevení mrtvých byla tzv. Herlechinova družina, o které pojednává několik mirabilií. Nejednalo se o zjevení osamoceného revenanta, ale o zjevení mrtvých hromadně. První zmínky o Herlechinově družině pocházejí již z 12. století. Svědectví o družině pocházejí od svědků, kteří družinu spatřili většinou v bdělém stavu a příznačné je, že v ní vždy spatřili různé známé dobové osobnosti, které před nedávnem zemřeli, včetně kladně uznávaných lidí. Příběhy tak varují před zhýralým životem rytířů, kteří utápěli svůj život

v turnajích, místo dodržování zbožného křesťanského života a podobně. Za tyto své hříchy tak mrtví trpí v očistci a jejich zjevování je toho důkazem. V popisu členů družiny vystupují utrpení například v podobě rozpálených plátů brnění a podobně. Tím že se v Herlechinově družině objevují známé často vysoce postavené postavy, bývaly příběhy o ní často politicky využívány. Vyprávění o Herlichinově družině se postupně rozšířilo až do Itálie a začalo docházet k záměně Herlichina za legendárního krále Artuše.

Schmitt analyzuje i další ve své době legendární zjevení a konstatuje, že postupem se plně utváří cíl příběhů – upevnění morálky a norem chování a že některé příběhy se dokonce plně podílely na formování politické ideologie. Tolerance, ba doslova podporování i těch nejdívočejších lidových tradic o revenantech ze strany církve, končí jak již bylo zmíněno na začátku recenze, 15. stoletím, po kterém se rozpoutají čarodějnické procesy a zjevování mrtvých náhle dozná zcela jiných výkladů a využití než dřív.

Autor knihy se ale nevěnoval jen analýzou jednotlivých příběhů a jejich pramenů, ale také problematikou srovnání okolností zjevování, tedy jak, kdy, komu a na jakých místech se revenanti zjevovali. Velmi detailně také sleduje vývoj názorů středověkých autorit na stýkání pozemského a nadpozemského světa, proměnu vztahu k mrtvým v souvislosti s rozvojem rytířské kultury, psychosociální stránku ztráty milovaných dětí, rodičů i prarodičů, případně uznávaných autorit.

Zajímavým autorovým pojednáním je také problém zobrazování revenantů. Schmitt rozdělil revenanty do několika typů. Prvním je typ Lazara, zobrazeného v podobě vzkříšeného. Druhým je typ mrtvého zobrazeného v podobě živého člověka. Mezi mrtvým a živým není žádný výrazný rozdíl. Třetím typem je duše, kdy je revenant zobrazován jako nahá postavička. Čtvrtým typem je přízrak, kdy se revenant zjevuje zahalen v průhledném rubáši. Pátým typem je makabrní typ, kdy je revenant zobrazen jako oživlá mrtvola v různém stádiu rozkladu těla. Posledním typem je neviditelnost, kdy je způsob zobrazení závislý na textu. Právě k pojednání o zobrazování revenantů je kniha opatřena bohatou obrazovou přílohou.

Recenzi lze ukončit konstatováním, že Schmittova kniha je velmi přínosným dílem k problematice každodenního života středověku a která bude dobře čitelná i pro laického čtenáře a přitom se jedná o plnohodnotné vědecké dílo, opatřené i rozsáhlým poznámkovým aparátem a výpisem všech pramenů, ze kterých autor čerpal.